

Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΚΡΙΤΗΡΙΩΝ ΤΗΣ ΜΥΚΟΝΟΥ

(17^{ος} - 19^{ος} αἰ.)

ΥΠΟ

MENEΛΑΟΥ ΑΛ. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ

Τὰ σπουδαιότερα μνημεῖα τοῦ μεταβυζαντινοῦ δικαίου εἶναι ἀναμφισβητήτως οἱ δικαστικὲς ἀποφάσεις. Ἐπειδὴ μόνο οἱ δικαιοκῆρες αὐτὲς πηγὲς ἔχουν τὸ χάρισμα νὰ παρουσιάζουν μὲ ἐνάργεια κάθε πτυχή τῶν ὑποθέσεων καὶ νὰ ἀποδίδουν ἀνάγλυφη τὴν εἰκόνα τοῦ ἀπονεμομένου ζωντανοῦ δικαίου*.

Ὅπως εἶναι γνωστό, μετὰ τὴν κατάλυση τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ὁ ὀθωμανὸς κυρίαρχος προέβη στὴν παραχώρησι προνομίων πρὸς τοὺς ὑποδούλους Ἕλληνας. Μὲ τὰ προνόμια δὲ αὐτὰ ἐχορηγήθη καὶ δικαστικὴ δικαιοδοσία στὸν πατριάρχη καὶ στὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαστήρια, πού περιορίζετο ὅμως στὶς ὑποθέσεις οἰκογενειακοῦ δικαίου καὶ κυρίως σὲ ἐκείνες πού ἐσχετίζοντο μὲ τὴ σύσταση καὶ τὴ λύση τοῦ γάμου μεταξὺ χριστιανῶν. Οἱ ἐκκλησιαστικὲς ἀρχὲς ἐπελαμβάνοντο ἀκόμη καὶ μὲ τὴ λύση διαφορῶν πού ἀνέκυπτον ἀπὸ τὴν κληρονομικὴ ἐκ διαθήκης διαδοχή, ὅπως καὶ μὲ τὶς διαφορὰς τοῦ κλήρου¹. Ἐπὶ πλέον εἶχε ἐπιτραπεῖ στοὺς ὑποδούλους ἡ ἐλεύθερη προσφυγὴ σὲ διαιτησία μὲ Ἕλληνας διαιτητὲς πού ἐφήρμοζαν τὰ τοπικά τους ἔθιμα².

* Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ζωντανοῦ δικαίου, βλ. Γεωργίου Μιχαηλίδου Νουάρου, Λαϊκὸν καὶ ἐπίσημον δίκαιον εἰς τὴν νομικὴν ζωὴν, «Δίκαιον καὶ Κοινωνικὴ Συνείδησις», Ἀθῆναι 1972, σ. 37, ἐπ.

1. Ἰακ. Βισβίτζη, Ἡ κοινοτικὴ διοίκησις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, L' Hellénisme Contemporain, τόμος ἐπὶ τῇ πεντακοσιοστῇ ἐπετείῳ ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (29 Μαΐου 1953), σ. 196.

2. Βλ. σχετικῶς ἀκτιναμὲ Μουράτ τοῦ Γ', ἔτους 1580, πού ἐδημοσιεύθη, σὲ γαλλικὴ μετάφραση, ἀπὸ τὸν Abbé Pègues, (Histoire et phénomènes du volcan et des îles volcaniques de Santorine, Paris 1842, σ. 609-613) καὶ στὴ συνέχεια ἀνεδημοσιεύθη ἀπὸ τὸν K. Hopf, (Veneto - Byzantinische Analekten, Wien 1859, σ. 156 ἐπ.) καὶ K. Ἀμαντόν (Οἱ προνομιακοὶ ὅρισμοι τοῦ μουσουλμανισμοῦ ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν, «Ἑλληνικά», τ. 9 (1936), σ. 132 - 136). Ἐπίσης ἀπὸ παλαιὰ ἐλληνικὴ μετάφραση ὁ ἴδιος ἀκτιναμὲς ἐδημοσιεύθη ἀπὸ τὸν Π. Ζερλέντη (Γράμματα τῶν τελευταίων Φράγκων δούκων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, 1438 - 1565 - Ἰωσήφ Νάκης, Ἰουδαῖος δούξ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, 1566 - 1579 - Τὸ 'σαντζάκ τῶν νήσων Νάξου, Ἀν-

Με την πάροδο όμως του χρόνου και οι κοινοτικές αρχές, που παρουσιάζονται σημαντικά ενισχυμένες και έχουν επιτύχει την αναγνώριση ενός καθεστώτος τοπικής αυτοδιοικήσεως, ασκούν, με την άνοχη του κατακτητή, δικαστική εξουσία και εκδικάζουν όχι μόνο το ευρύτατο φάσμα των πολιτικών υποθέσεων, που δεν ենέπιπταν στη δικαιοδοσία των εκκλησιαστικών αρχών, αλλά και ένα σημαντικό μέρος ποινικών υποθέσεων³. Σε ώρισμένες μάλιστα περιοχές και χρονικές περιόδους που εύρέθησαν υπό εξαιρετικά ευνοϊκές συνθήκες δεν έδίστασαν και νά χαρακτηρίσουν ως επίμεμπτη την προσφυγή των υποδούλων στα δικαστήρια του κατακτητή ακόμη και στις γραπτές κωδικοποιήσεις των εθίμων τους⁴.

δρου, Πάρου, Σαντορήνης, Μήλου, Σύρας, 1579 - 1621, 'Εν 'Ερμουπόλει 1824, σ. 101 - 105) και άνεδημοσιεύθη από τον Δ. Πασχάλη, (Προνόμια και διοικήσεις των Κυκλάδων επί τουρκοκρατίας, «'Ανδριακά Χρονικά», 1(1948), σ. 135 - 138) και 'Ιω. Μελαΐ ('Ιστορία της νήσου 'Ικαρίας, τ. Β', 'Αθήναι 1958, σ. 27 - 30). 'Ομοίως βλ. α) άκτιναμέ του έτους 1628/1629 (για την όρθή χρονολόγησή του βλ. Β. Σφυρόερα, Οι δραγομάνοι του στόλου, 'Αθήναι 1965, σ. 16, σημ. 2) που έδημοσιεύθη από τον Π. Ζερλέντη (ένθ' άν., σ. 121 - 126) και άνεδημοσιεύθη από τον 'Ιω. Μελαΐ (ένθ' άν., σ. 30 - 32) και β) άκτιναμέ 'Ιμπραήμ του Α', έτους 1646, που έδημοσιεύθη σε έλληνική μετάφραση από τον Π. 'Αργυρόπουλο (Δημοτική Διοίκησης έν 'Ελλάδι, έν 'Αθήναις 1859, σ. 45 - 50) και άλλους, σε γαλλική δέ από τον Κ. Ηοr f (ένθ' άν., σ. 159 - 161). Πρβλ. Β. Σφυρόερα, ένθ' άν., σ. 16, σημ. 3, και 'Ελ. Κούρκου, Οι κοινοτικοί θεσμοί στις Κυκλάδες κατά την τουρκοκρατία, έκδ. Β', 'Αθήνα 1984, σ. 25 έπ. Περí των χορηγηθέντων στους "Έλληνες προνομίαν κατά την τουρκοκρατία βλ. και 'Ανδρ. Μάμουκα, Τά κατά την αναγέννησιν της 'Ελλάδος, τ. ΙΑ', 'Αθήνησιν 1852, σ. 323 - 324.

3. Βασική μελέτη για τó θέμα των κοινοτήτων κατά την τουρκοκρατία είναι του Διο ν. Ζακυθηνο υ, La commune grecque. Les conditions historiques d'une décentralisation administrative (L'Hellénisme Contemporain, 2 (1948), σ. 295 - 310, 414 - 428 και σε ιδιαίτερο άνάτυπο). "Όσον άφορ ά στην άπονομή της ποινικής δικαιοσύνης, βλ. Μεν. Τουρτόγλου, Περí της ποινικής δικαιοσύνης επί τουρκοκρατίας και μετ' αυτήν μέχρι και του Καποδιστρίου, 'Επετηρίς Κέντρου 'Ερεύνης 'Ιστορ. 'Ελλην. Δικαίου, τ. 15, έν 'Αθήναις 1972, σ. 1 έπ. και του Α υ τ ο υ, «Μελετήματα 'Ιστορίας 'Ελληνικού Δικαίου», 'Αθήνα - Κομοτηνή 1984, σ. 93 έπ.

4. Κατά τον Νόμο της "Υδρας του 1818, εκείνος που «καταφρονών τó τοπικόν σύστημα απέλθη εις την υπέρτατον ήγεμονίαν» πρέπει νά τιμωρηθῇ «ώς κακοποιός και φθορεύς του νιζαμίου της πατρίδος» ('Αρχεϊον της Κοινότητος "Υδρας, τ. 6, έν Πειραιεϊ 1925, σ. 43). 'Ο Νόμος της "Υδρας άνεδημοσιεύθη στη συνέχεια από τον 'Ιω. Μανιατόπουλο, Τό Ναυτικόν Δίκαιον της "Υδρας, 'Αθήναι 1939, σ. 101 έπ. και τον 'Α ν τ. Λιγν ό, 'Ιστορία της νήσου "Υδρας, τ. Α', 'Αθήναι 1946, σ. 257 έπ. Κατά δέ τά κωδικοποιημένα έθιμα της Θήρας και της 'Ανάφης του 1797 προβλέπονται ποινές για εκείνον που θά «γίνει αίτιος και συνεργός.... νά ζημιώση τόν άλλον άνευ τινός νομίμου διαφοράς και δικαιώματος.... και τόν παραδώσει εις άθθεντικάς κρίσεις ή εις καδδῆν, και του άκολουθήσουν ζημίαι και τιμωρίαι» (Ζ έ π ω ν J. G.-R., τ. 8, σ. 512). Παρόμοια στάση είχαν τηρήσει, πολύ ένωρίτερα, και οι εκκλησιαστικές αρχές που με κανονικές

Παρά ταῦτα ὅμως, οἱ προσφυγές τῶν ὑποδούλων στοὺς ἀξιωματούχους τοῦ κυριάρχου γιὰ τὴν ἐκδίκαση τῶν διαφορῶν τους, ἂν καὶ ἐπεβαρύνοντο μὲ ὑπέρογκα ἐξοδα, δὲν ἔλειψαν κατὰ τὴν τουρκοκρατία. Οἱ δὲ ἐφέσεις τῶν ἡττηθέντων διαδίκων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀπευθύνοντο σὲ ἀξιωματούχους τοῦ κατακτητῆ. Στὸ σημεῖο ὅμως αὐτὸ πρέπει νὰ διευκρινισθῇ ὅτι: α) Προκειμένου περὶ τῶν περισσοτέρων νήσων τοῦ Αἰγαίου, ποὺ ὑπήγοντο ὑπὸ τὸν Τοῦρκο ἀρχιναύαρχο τὸν λεγόμενο Καπουδὰν πασᾶ, σημαντικὸς ἀριθμὸς ἐκκλήσεων τῶν διαφορομένων κατ' ἀποφάσεων τοπικῶν κριτηρίων ἐξεδικάζετο — καὶ ἐνίοτε ἀπευθύνετο — εἴτε αὐτοπροσώπως ἀπὸ τοὺς "Ἕλληνες δραγομάνους τοῦ στόλου εἴτε ἀπὸ ὀριζομένους ἀπὸ αὐτοὺς "Ἕλληνες κριτές". β) Τὰ ὀθωμανικὰ δικαστήρια, ἐπὶ γαμικῶν μεταξὺ Ἑλλήνων χριστιανῶν διαφορῶν, ὑπαγομένων στὴν δικαιοδοσίᾳ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων, δὲν φαίνεται κατὰ κανόνα νὰ ἐπιλαμβάνονται τῆς ἐκδικάσεως αὐτῶν σὲ δεύτερο βαθμὸ⁶. γ) Οἱ κοινοτικὲς ἀρχές, ὅχι σπάνια, παρουσιάζουν ἀπέναντι στοὺς κατακτητὲς δείγματα σθένους στὴν ὑποστήριξη τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ἐθιμικοῦ τους δικαίου. Πολὺ δὲ περισσότερο, ἀφοῦ τὰ δικαστικὰ ὅργανα τοῦ κυριάρχου (καδῆδες, βοεβόδες) στὸ ἔγγραφο τοῦ διορισμοῦ τοὺς ἐλάμβαναν ρητὲς ἐντολὲς νὰ ἔχουν ὑποῦχ τὰ τοπικὰ ἔθιμα, προκειμένου νὰ κρίνουν διαφορὰς τῶν ὑποδούλων⁷.

Ἔτσι π.χ. ἔταν ἑνὶ τῶν χριστιανῶν διαδίκων προσέφυγε στὴν κρίση ἀξιωματοῦ τοῦ κυριάρχου, ποὺ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ ἔστειλε μπουμπασίρη⁸ νὰ ἐξετάσῃ ἐπι-

διατάξεις τῶν ἀπηγόρευαν στοὺς χριστιανοὺς νὰ προσφεύγουν στὰ «ἐξωτερικὰ κριτήρια», ὅπως ἐκαλοῦντο τὰ ὀθωμανικὰ δικαστήρια. Τοὺς προέτρεπαν δὲ νὰ καταφεύγουν στὶς ἐκκλησιαστικὲς ἀρχές γιὰ τὴν ἐπίλυση τῶν διαφορῶν τους «κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς καὶ χριστιανικοὺς νόμους ὡσὰν ἀληθινοὶ καὶ εὐσεβεῖς χριστιανοί, καὶ ὅχι ἐξωτερικῶς καὶ ἀλλοτριολόπως». Τοὺς ἀπειθοῦντες δὲ παραβάτες ἀπειλοῦσαν μὲ τὴν ποινὴ τοῦ «ἀφορισμοῦ» ποὺ ἀσκοῦσε ιδιαίτερη ἐπίδραση στοὺς χριστιανοὺς (Μ. Γ ε δ ε ὡ ν, Κανονικαὶ διατάξεις, λύσεις κ.λπ., τ. Ι, Κωνσταντινούπολις 1888, σ. 192).

5. Βλ. Μ ε ν. Τ ο υ ρ τ ὅ γ λ ο υ, Τινὰ περὶ ἀνακλήσεως διαθηκῶν εἰς τὴν Νάξον κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, «Ἀθηνᾶ» ΟΓ-ΟΔ, ἐν Ἀθήναις 1973, σ. 370 καὶ «Μελετήματα κ.λπ.», σ. 132.

6. Βλ. Π. Π α π α ρ ρ η γ ο π ο ὕ λ ο υ, Γενικαὶ Ἀρχαί, ἐν Ἀθήναις 1865, § 17, σ. 25-26.

7. Γ. Α. Μ ά ο υ ρ ε ρ, Ὁ Ἑλληνικὸς Λαός, τ. Α' (μετάφρ. Ε. Καραστάθη), Ἀθήναι 1943, § 44, σ. 111.

8. Κατώτερος ὀθωμανὸς ὑπάλληλος ποὺ ἐστέλλετο γιὰ τὴν εἰσπραξὴ καθυστερουμένων φόρων· ἐπὶ δὲ δικαστικῶν ὑποθέσεων γιὰ τὴ συλλογὴ ἀποδεικτικοῦ ὕλικου καὶ τὴ διενέργεια ἀνακρίσεων. Ἡ ἀποστολὴ τοῦ ὑπαλλήλου αὐτοῦ ἐπεβάρυνε σημαντικὰ τὰ ἐξησθενημένα οἰκονομικὰ τῶν κοινοτήτων ποὺ ἦσαν ὑποχρεωμένες νὰ τὸν σιτίζουσιν καὶ νὰ τὸν δωροδοκοῦν (Βλ. Ἐ λ. Κ ο ὕ κ ο υ, Οἱ κοινοτικοὶ θεσμοὶ στὶς Κυκλάδες κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, ἐνθ' ἄν., σ. 71, σημ. 1 καὶ τίς ἐκεῖ βιβλιογραφικὲς παραπομπές. Πρβλ. καὶ Π. Ζ έ π ο υ, Συνταγματικὸν Νομικὸν Ἀλεξάνδρου Ἰωάννου Ὑψηλάντη βοεβόδα ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας, Πραγματεῖαι τῆς Ἀκα-

τοπίως τὴν ὑπόθεσιν, οἱ προεστοὶ τῆς Μυκόνου σὲ ἀναφορὰ πρὸς ἀπευθύνουν στὴν ὁθωμανικὴ ἀρχὴ τονίζουν μὲ παρρησίαν τὰ ἐξῆς σημαντικὰ :

α) "Ὅτι πρέπει νὰ «ἀναχαιτίζονται» οἱ προσφεύγοντες στὴν κρίσιν τοῦ κυριάρχου, γιὰτὶ προξενοῦν τὴν ἀνάιτια ἐπιβάρυνση τῆς κοινότητος (μὲ ἐξοδα ἀποστολῆς πουμπασίρη κ.λπ.).

β) 'Ὁ ὁθωμανὸς ἀξιωματοῦχος πρὸς πρόκειται νὰ δικάσῃ, ὀφείλει ν' ἀποφανθῇ «κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ δίκαιον ἄνευ φιλοπροσωπίας».

γ) «Νὰ μὴν ἀναιροῦνται τὰ τοπικὰ ἔθιμα διατὶ διαφθείρεται τὸ τοπικὸν σύστημα», πρὸς τὴν οὐσίαν σημαίνει τὴ μὴ ἐφαρμογὴ τοῦ μουσουλμανικοῦ δικαίου.

δ) Ὑποδεικνύει τὸ σχετικὸ μὲ τὴ συγκεκριμένη ὑπόθεσιν τοπικὸ ἔθιμο πρὸς ἰσχὺν στὴ Μύκονο. Σύμφωνα δὲ μὲ αὐτὸ «ὅσα φορέσει μιὰ γυναῖκα ἀπὸ τὰ τοῦ ἀνδρὸς δὲν παίρνονται ποτὲ ὀπίσω. Ὅμοίως καὶ αἱ προγαμιαῖαι δωρεαὶ δὲν ἐπιστρέφονται»⁹.

δημίας Ἀθηνῶν, τ. Δ', ἀρ. 2, ἐν Ἀθήναις 1935, σ. 264). Ἀξίζει ἀκόμη νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ ἀρθρο 20 τοῦ Νόμου τῆς Ὑδρας τοῦ 1818 περιελάμβανε τὴν ἀκόλουθη χαρακτηριστικὴ διάταξιν γιὰ τὴν προστασίαν τῶν οἰκονομικῶν συμφερόντων τῆς κοινότητος: «Ὅστις ἤθελε κινήσει ἀγωγὴν κατὰ τινος καὶ στείλει εἰς τὴν πατρίδα πουμπασίρη, εἶναι εἰς χρέος νὰ πληρώσῃ αὐτὸν καὶ ὅλα τὰ ἐξοδα τῆς ζωτροφίας αὐτοῦ». (Ἀρχεῖον τῆς Κοινότητος Ὑδρας, τ. 6 ἐνθ' ἀν., σ. 43). Ὅμοίως κατὰ τὸ ἀρθρο ρκε' τῶν γραπτῶν ἐθιμῶν Νάξου τοῦ 1810 ὀρίζεται ὅτι: «ρκε'. Ὅστις δὲ φέρει πουμπασίρην ἢ διὰ μερικὴν ὑπόθεσιν, ἢ διὰ κοινὴν, ραγιάς, ἢ νατζιονάλες, τὰ κοινὰ νὰ μὴν μετέχουν εἰς τοῦ αὐτοῦ τὰ ἐξοδα, τόσον τὰ τῆς προφῆς του, ὅσον καὶ τὰ τοῦ χισμετίου του, ἀλλὰ νὰ ἦναι εἰς χρέος ἐκεῖνος, ὅπου τὸν ἔφερε διὰ νὰ κάμῃ τὰ ἰντερέσα του, ν' ἀποκρίνηται καὶ ὅλα του τὰ ἐξοδα· ἐὰν βίᾳ ἤθελε σηκώσῃ τοὺς προεστῶτας εἰς σίδηρα καὶ εἰς φυλακὴν διὰ νὰ πληρώσουν τὸ χισμέτι του, νὰ σηκώνωνται τὰ κοινὰ νὰ κάμνουν ζάπτι τὴν περιουσίαν ἐκεῖνου, ὅπου ἔφερε τὸν αὐτὸν πουμπασίρην, νὰ τὴν κρατοῦν καὶ νὰ τὴν καρποτρώγουν, ὥστε νὰ πληρώσῃ ὅλα τὰ ἐξοδα, ὅπου ἔνεκεν αὐτοῦ ἔκαμαν εἰς τὸν πουμπασίρην.» (Ζέπων J. G-R. τ. 8, σ. 556). Παρομοίου περιεχομένου εἶναι καὶ ἡ ἀπόφασις τῶν προκρίτων Αἰγίνης τῆς 1 Σεπτεμβρίου 1819: «...ἂν τινες τῶν συμπατριωτῶν μας, ὅποιας τάξεως καὶ ἂν εἶναι, φιλοτάραχος καὶ φιλάδικος ὢν ἤθελε κινήσει ἀγωγὴν καὶ ψευδόμενος ἤθελε λάβει ἀκρόασιν ἀπὸ τοὺς αὐθέντας μας καὶ ἤθελε συγχύσει ἢ τὰ κοινῶς ἢ τὰ μερικῶς φέροντας πουμπασίρην τῆς ἐξουσίας. Ἀποφασίζομε τόσον τὸν πουμπασιριέ, ὅσον καὶ τὰ ἐξοδα ὅπου ἤθελαν ἀκολουθήσει νὰ εἶναι εἰς βάρος τοῦ τοιοῦτου φιλοταράχου, χωρὶς νὰ ζημιώνεται, εἴτε τὸ κοινὸν εἴτε ὁ ἀδικόμενος συμπατριώτης μας παρ' αὐτοῦ ὀβολόν, ἀλλὰ νὰ τὰ ἀποκρίνηται, ὅλα ἐκεῖνος μὲ κινητὰ του καὶ ἀκίνητα, ὅπου ἤθελεν ἔχει, πωλούμενα εἰς τὸ πούπλικον ἱκάντο παρὰ τῆς Κοινῆς μας Κατζελαρίας, παρεκτὸς δικαίου λόγου». (Ἰ. ω. Λυκούρη, Ἡ διοίκησις καὶ δικαιοσύνη τῶν τουρκοκρατούμενων νήσων, Ἀθῆναι 1954, σ. 328).

9. Τὸ κείμενον τοῦ ἐνδιαφέροντος ἐγγράφου ἔχει ὡς ἀκολουθῶς: «Τὴν ἡμετέραν ἐνδοξότητα δουλικῶς προσκυνοῦμεν.² Καὶ ἀναφέρομεν ταπεινῶς ὅτι διὰ τὴν ἀγωγὴν ὅπου ὁ πατριώτης μας Πέτρος³ Θ(εοδώρου) Πόμερ ἔκαμεν εἰς τὸ ὕψος τοῦ ἀφέντη μας ἐναντίον τοῦ ποτὲ Νικολοῦ Λουμ...⁴ Καλλέργη καὶ Γερώνυμου Κορίνθιου, [δι' ἧς] καὶ ἐστάλη μπεμπεσίρης ὁ ἐνδοξώτατος

Με τὸ ἴδιο πνεῦμα εἶναι συντεταγμένη καὶ ἄλλη ἀναφορὰ τῶν Μυκονίων, τοῦ ἔτους 1819, ποὺ ὑπεραμύνεται τῆς σταθερῶς διαμορφωθείσης νομολογίας τοῦ τοπικοῦ κριτηρίου, ἐν σχέσει μὲ τὶς διαθῆκες καὶ τὰ προικοσύμφωνα, τῇ σύμφωνη μὲ τοὺς «νόμους τῆς πατρίδος καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ τόπου», ποὺ καταπατοῦνται «ἀπὸ ξένας νατζιόνας». Ἐνημερώνει δὲ τὸν ὀθωμανὸ ἀξιωματοῦχο ποὺ πρόκειται νὰ κρίνῃ τὴν ὑπόθεση ὅτι, κατὰ τὸ ἐθιμικὸ δίκαιο τῆς Μυκόνου, «ὅσαι οἰκοδομαὶ ἢ ἄλλα κατορθώσῃ ἢ πράξῃ ἓνας ἄνδρας εἰς τὸ ὁσπῆτι τῆς γυναικὸς του.... δὲν ἐμπορεῖ νὰ πρετεντέρῃ ἐν τούτων ὀβολόν»¹⁰.

Χα/⁵σᾶν Ἀγᾶς σιντζιαδετζίμπασης ἀπὸ τὴν περικλειομένην κόπιαν τῆς πρὸς τὸ θεο/⁶φρούρητον ὕψος τοῦ ἀναφορᾶς θέλει κατανοήσῃ τὴν ὑπόθεσιν ἕως τί βαθμὸν εὐ/⁷ρίσκεται μὲ τὸ νὰ ἔγινεν ἡ ἐξέτασις ἀπαραλλάκτως, παρόντος πάντοτε τοῦ μπουμπα/⁸σίρη τοῦ ὕψους του. Ἡτις ἀναφορὰ ζητηθεῖσα ἀπὸ τὸν ἴδιον Χασσᾶν Ἀγᾶ ἐδόθη εἰς /⁹ χεῖρας του. Ἡ γυνὴ μ' ὅλον τοῦτο τοῦ εἰρημένου Ν: λου : Καλλέργη ἀφ' οὗ κατεγράφη ὁ/¹⁰λον τὸ πρᾶγμα τοῦ ἀνδρός της, ἔχουσα τέκνον ἀνήλικον μετ' αὐτοῦ καὶ μὴν ὄν/¹¹τας τινὰς ἐπίτροπος, ἐπειδὴ οἱ ἐπίτροποι δὲν ἐδέχθησαν τὸ βάρος αὐτὸ τῆς /¹²διαθήκης, ἔρχεται ἡ ἰδία αὐτοπροσώπως ὡς παῖς τοῦ παιδιοῦ της εἰς τὸ ἔλεος /¹³ τοῦ ὑψηλοτάτου αὐθέντου μας εἰς τόπον τῶν ἐπιτρόπων καὶ διὰ τὸ τέκνον της καὶ παρακα/¹⁴λοῦμεν τὴν βαθύνοιάν της νὰ συνεργήσῃ εἰς ὅσα δικαιούται ἡ γυνή, κατὰ τὰ προ/¹⁵βλήματα ὅπου θέλει κάμει κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ δίκαιον ἀνεὺ σιλοπροσω/¹⁶πίας. Ἰδεάσομεν ὅμως τὴν ἐνδοξότητά της ὅτι ὅσα φορέσει μία γυναῖκα ἀπὸ τὰ /¹⁷ τοῦ ἀνδρός, κατὰ τὰ ἔθιμα τοῦ τόπου μας δὲν παίρνονται ποτὲ ὀπίσω παρακαλοῦντες νὰ μὴν ἀναιροῦνται τὰ ταπεινὰ ἔθιμα διατὶ διαφθείρεται τὸ τοπικὸν σύστημα. / Ὁμοίως καὶ αἱ /¹⁸ προγαμιαῖαι ἀπορεῖ δὲν ἐπιστρέφονται καὶ σᾶς βεβαιούμεν ὅτι αὐτὴ ἡ γυνὴ /¹⁹ ἐτράβηξε τὰ ἀνιάτα ἐξοδα, βάσανα, κόπους εἰς τὰ τῆς ἀρρώστιας τοῦ αὐ/²⁰ τοῦ Καλλέργη ὄντας ἡ ἀσθένειά του πολυκαιρινή, χωρὶς νὰ ἀπολαύσῃ ἀπὸ αὐ/²¹ τὴν οὐδέν. Αὐτὰ ἰδεάζομεν τῇ ἐνδοξότητί της παρακαλοῦντες νὰ εἰ/²²ναι συνήγορος τοῦ δικαίου καὶ προσέτι νὰ ἀναχαιτίζωνται ὅλως δυνατόν τοιαῦται ὑ/²³ποθέσεις ὅπου εἶναι ξένα, χωρὶς νὰ ἐνέχεται τὸ κοινόν μας ὅτι πάσχει ἡ /²⁴κοινότης μεγάλην ἀνωμαλίαν καὶ δυσκολίαν. Σᾶς περικλείομεν καὶ τὰ ἴσα τῶν ἀποκρίσεων ὅπου μᾶς ἔστειλεν ὁ ρωσσικὸς /²⁵κόνσολος διὰ τὸν ἀγγέλτην του Γερώνυμον Κορίνθιον, διὰ νὰ καταλάβε/²⁶τε τὰς ἀπολογίας αὐτοῦ καὶ προσκυνοῦντες δου/²⁷λικῶς μένομεν.» (Ἀρχεῖον ΙΕΕΕ, 22697).

10. «Καὶ ἀναφέρομεν δουλικώτατα εἰς τὸ ἔλεός σας, ὅτι μὲ τὸ νὰ /² εἶναι οἱ νόμοι τῆς πατρίδος μας καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ τόπου /³ ....οσώντα. Ἐπάνω εἰς τὰ προικοσύμφωνα καὶ εἰς τὰς /⁴ διαθήκας κατὰ τὸ παλαιὸν καὶ διαθήκας καὶ γράμματα προικο/⁴ συμφώνων δὲν ἀναιροῦνται καθὼς ἐφανερώθη διαφοροτρό/⁶πως εἰς τὴν νῆσον μας, κατὰ διαφόρους καιροὺς, ἐποχὰς καὶ /⁷ ἐπιθεωρίας τοῦ τοπικοῦ κριτηρίου. Διὰ τοῦτο ἐπιπόνως καὶ ἐν/⁸ θερμῶς δηλοποιούμεν τῷ ἐκλάμπρῳ ἐλέῳ της ὅτι μὲ τὸ νὰ /⁹ συνέβη νὰ ἀποβιώσῃ ἡ αἰδιδίμος Ἀννουσῶ Κουνουμπιέτη, σύζυ/¹⁰ γος Ἱερωνύμου Κορινθίου, ἀγγέλτη ρωσσικοῦ, ἡ ὁποία /¹¹ καλῶς καὶ κανονικῶς καὶ ἐν φρεσὶ σῶις διατεθειμένη τὰ /¹² ἑαυτῆς καὶ καλέσασα καὶ κοινὸν καντζηλλιέρην τοῦ τόπου /¹³ καὶ σημαντικούς τῶν προεστώτων των κατέστησε τὴν διαθήκην της ὑ/¹⁴ πογεγραμμένην, ἐμμάρτυρον καὶ στερεὰν ὡς ἄνωθεν. Ὁ σύ/¹⁵ ζυγος ὅμως αὐτῆς σ(ινιὸρ) Κορίνθιος πάσχει μυριοτρόπως νὰ /¹⁶ ἀναιρέσῃ τὴν αὐτὴν διαθήκην εἰς μέρος πρετεντέρωντας /¹⁷ διαφορετικὰ κατὰ τὸ καπρίτζιόν του καὶ μεθοδικῶς

Κατά τὴ διάρκεια τῆς τουρκοκρατίας καὶ εἰδικώτερα στὸ νησιωτικὸ χῶρο τοῦ Αἰγαίου, ἡ δικαιοσύνη παρουσιάζεται ἀπονεμομένη: 1) Ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ κυριάρχου, οἱ ὁποῖες ἐφαρμόζουν μουσουλμανικὸ δίκαιο, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται ὅμως, σὲ ὠρισμένες περιπτώσεις, ἡ ἐφαρμογὴ ἀπ' αὐτὲς καὶ ἐθιμικῶν τοπικῶν δικαίων¹¹. 2) Ἀπὸ τὶς ἐκκλησιαστικὲς ἀρχές. 3) Ἀπὸ τὶς κοινοτικὲς ἀρχές καὶ 4) ἀπὸ τοὺς διαιτητὲς ἢ αἵρετοὺς κριτές.

Μὲ τὶς διαιτητικὲς ἀποφάσεις τῶν αἵρετῶν κριτῶν, ποὺ ἀφθονοῦν κατὰ τὴν τουρκοκρατία, ἐπιλύονται πάσης φύσεως ἰδιωτικὲς διαφορές¹². Οἱ αἵρετοὶ κριτὲς ἐπελαμβάνοντο τῆς διαφορᾶς, ἀφοῦ προηγουμένως οἱ ἐνδιαφερόμενοι ἀντίδικοι ὑπεβάλλοντο αὐτοθελήτως στὴ διαιτησίᾳ καὶ συνετάσσετο πρὸς τοῦτο συνυποσχετικὸ ἐνώπιον τοῦ καντζηλλιέρη καὶ μαρτύρων. Σὲ πολλὲς μάλιστα περιπτώσεις γιὰ νὰ περιφρουρηθῇ τὸ κῦρος τῆς διαιτητικῆς ἀποφάσεως ἠπειλεῖτο καὶ μὲ πρόστιμο ὁ τυχὸν μὴ συμμορφούμενος πρὸς αὐτὴν διάδικος¹³.

ἔφε/¹⁸ρεν ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἀποφάσεις, ὅχι ὅμως τοῦ κριτηρίου μας./¹⁹ Τοῦτο ἡμεῖς δὲν τὸ δεχόμεθα νὰ ἀναιροῦνται διαθῆκαι νοί/²²κοινοταίων ἀπὸ γίνονται μὲ ἰδίαν τους θέλησιν ἐπάνω /²¹εἰς τὰ ἴδια αὐτῶν μούλκια καὶ πράγματα. /²² Πρὸς τοῦτοις δηλοποιούμεν ὅτι ὅσαι οἰκοδομαὶ ἢ ἄλλα /²³κατορθώσῃ ἢ πράξῃ ἓνας ἀνδρὺς εἰς τὰ ὁσπῆτι τῆς γυ/²⁴γαικός του κατὰ τὸ οὔζον τοῦ τόπου μας καὶ τὴν ἀνέκασθεν συνή/²⁵θειαν δὲν ἐμπορεῖ νὰ πρετεντέγῃ ἐν τοῦτων ὁβολῶν. Ταῦ/²⁶τα ἀναφέρομεν τῇ ἐκλάμπρῳ ἀφθεντίᾳ τῆς νὰ σπεύ/²⁷σῃ καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ μὲ προσταγὴν τῆς τὰ δικαιώματα τῆς /²⁸νήσου μας, διὰ νὰ μὴ καταπατῶμεθα ἀπὸ ξένας νατζιό/²⁹νας μὲ προσχήματα τεχνικά καὶ μένομεν μὲ ὅλον /³⁰τὸ σέβας. 1819 Σεπτεμβρίου 24. Μύκονος.» (Ἀρχεῖον ΙΕΕΕ, 22661).

11. Γ. Α. Μάουρερ, 'Ο Ἑλληνικὸς Λαὸς, ἐνθ' ἀν., § 30 καὶ 39, σ. 86 καὶ 97.

12. Διαιτησία καὶ ἐπὶ ἀξιοποίνων πράξεων βλ. Μεν. Τουρτογλου, Περὶ τῆς ποινικῆς δικαιοσύνης κ.λπ., σ. 20 καὶ τοῦ Αὐτοῦ, «Μελετήματα κ.λπ.», σ. 112. Περὶ τῆς διαιτησίας βλ. καὶ τὸ κεφάλαιον Θ' τῆς ἐγγράφου συλλογῆς τῶν τοπικῶν ἐθίμων τῆς Νάξου τοῦ 1810 (Ζέπων J. G-R. τ. 8, σ. 543). Πρβλ. ἐπίσης Ν. Ροζάκου, Θέματα ἐθιμικῆς διαιτησίας ἀπὸ τὴν Λακωνία, «Πελοποννησιακά», τ. Β', Ἀθήναι 1957, σ. 286 ἐπ.· Π. Βιζουκίδου, Ἡπειρωτικῶν θεσμίων ἔρευνα, «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά», τ. 2, 1927, σ. 5 ἐπ.· Ἰακ. Βισβίζη, Ἡ κοινοτικὴ διοίκησις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, ἐνθ' ἀν., σ. 201.

13. Κατωτέρω παρατίθεται ἀνέκδοτο συνυποσχετικόν, τοῦ ἔτους 1663, ἀπὸ τῆ Μύκονο, ὅπου τὰ δύο ἀντιμαχόμενα μέρη ὑποβάλλονται σὲ διαιτησίᾳ: «Εἰς δόξα Χ(ριστοῦ) ἀμὴν 1663 μαρτίου 16 στι Μίκονο. Εἰστοντας καὶ νὰ εἶχαςι /²καπιαν διαφορὰν ἀναμεσόν τους εἰ κερα Φροσίνι τις Μαρίνας του Πετρι με τιν /³αδελφίν τις τιν Ερίνι αφορμί δια κάπια πραματα καὶ κληρονομίαν τον /⁴ανοθεν ἀδελφίο. Επιδι δια νὰ λῖψουσι τα σκάνδαλα καὶ κρισολογιματα απο /⁵αναμεσων τους με μιαν γνώμιν καὶ καλιν τους προέρεσι καὶ ηνεφανιστίκασιν εδο /⁶πρεζέντε εἰς ἐμένα τον φανερο νοτάριον καὶ εἰς τους κάτοθεν γεγραμενους μάρτιρες /⁶λέγοντας πως θέλουνε με εἰδιαν καὶ καθολικίν τους γνώμιν καὶ καλίν τους ὄρεξι καὶ /⁸ειπροσκαλέσασιν καὶ ἠβάλασιν δικερεκριτέ τοὺς εντιμοτάτους ἄρχοντες τὸν ευ/⁹γενι κυρ Νικόλα Ψάρο καὶ μισέρ Τζάνε Κοντοφρέο καὶ κυρ

Ἀντιθέτως πρὸς τὴν διαιτησίαν, μὲ τὴν ὁποία ἡ διάλυση τῶν διαφορῶν ἐπήρχετο χωρὶς δικαστικὴ σύμπραξις, προκειμένου περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἢ κοινοτικῶν κριτηρίων τὰ πράγματα ἦσαν τελείως διαφορετικά. Καὶ τοῦτο διότι ἐπρόκειτο περὶ πραγματικῶν δικαστηρίων καὶ αὐτὴ ἄλλωστε ἡ ἀντίληψις διακατεῖχε τόσο τοὺς δικάζοντες ὅσο καὶ τοὺς δικαζομένους¹⁴. Ἔτσι ἡ ἀξία τῶν ἀποφάσεων τῶν κριτηρίων αὐτῶν εἶναι προφανής.

Σωζόμενες δικαστικὲς ἀποφάσεις κοινοτικῶν κριτηρίων ἐμφανίζονται ἀπὸ τὸν

Γεώργι Τουλάνι καὶ κυρ Διμητρί Ραουζε[.] ο προσκαλεσάμενος ἀπο τις ἄνοθεν διο μερίδες, τουτον δίδουσιν παν/¹⁰τιαν καὶ γεματιν εξουσίαν εἰς το να δούσι καὶ νὰ κρίνουσιν τιν εἰποθεσίν τους καθὼς /¹¹ θελουν μιλήσουν καὶ δικεωκριθουσι εἰσε ὡτι ἔχου να κάμουν καὶ ὡτι κρίνου καὶ ἀπο/¹²φασίσουν εἰ ἄνοθεν ἄρχοντες ἀλμπιτρι ἀπομένουσιν τα ἀνοθεν μερι να το κρα/¹³τουν στερεων καὶ ἀχάλαστον εἰς ἅπαντα εἶνα· εἰ δε ὦπιο μέρος ἤθελεν /¹⁴ εὐγι ἀπο τιν σετέντζια τον ἀρχόντον να εἶνε κοντεναδος ὡπου ἠθελε πρε/¹⁵ζενταριστι το παρον γρ(οσια) εζίντα εἴτιε 60 καὶ τα εξις. οθεν εἰς πίστοσιν καὶ /¹⁶ βεβέωσιν του παροντος γράφοντε ἀξιοσῆστι καὶ παρακαλετους μάρτυρες.

/¹⁶-Εγὼ παπα Ἰωσιφ Μαραγκους μαρτιρω ὡς ἀνοθεν

/¹⁸ Εγὼ Γιανύλις Σκαρδανας μαρτιρο ὡς ἀνοθεν

/¹⁸ Εγὼ παπα Γεράσιμος Βιδος καντζιλιερὶς Μύκονου εἰσετάξω (Δαρχεῖον ΙΕΕΕ, 22817).

Σημειωτέον ὅτι τὸ Ὑπουργεῖον τοῦ Δικαίου ἐπὶ Καποδίστρια (Μάρτιος 1831), σὲ σχετικὴ ἀναφορὰ τοῦ Πρωτοκλήτου Σπάρτης ἐπὶ τοῦ θέματος τῶν αἵρετοκρισιῶν, ἅπαντα παρέχον τὴν ὁδηγίαν ὅτι: «Αἱ μεταξὺ συγγενῶν διαφοραί, πρέπει ἀναποφεύκτως νὰ διαλύωνται δι' αἵρετοκρισίας». «Ὅσον ἀφορᾷ δὲ στίς παλαιὲς διαιτητικὲς ἀποφάσεις συμβουλεύει νὰ ἔχῃ «ὁδηγὸν τὰς περιστάσεις καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ τόπου τούτου». Τὸ ἀνέκδοτο αὐτὸ ἐγγράφο λόγῳ τοῦ γενικωτέρου ἐνδιαφέροντός του δημοσιεύεται ὁλόκληρο:

«6908 Πρὸς τὸ Πρωτόκλητον Σπάρτης

Ἀπαντῶσα ἡ Γραμ(ματεία) εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 209 ἀναφορὰν Σας, Σᾶς ἀναγγέλει

Α' — Τὸ τῆς παραγραφῆς δικαίωμα νόμιμον, πρέπει νὰ ἔχῃ τὸν τόπον του.

Β' — Αἱ μεταξὺ Συγγενῶν διαφοραί, πρέπει ἀναποφεύκτως νὰ διαλύωνται δι' αἵρετοκρισίας, διὰ τοῦτο τὸ Δικαστ(ήριον) θέλει ἀποποιηθῇ πάντοτε νὰ κρίνῃ τὰς τοιαύτας διαφοράς, δὲν θέλει ὅμως παύσει ἀπὸ τοῦ νὰ πείθῃ διὰ φρονίμων προτροπῶν τοὺς διαφερομένους συγγενεῖς νὰ συμμορφοῦνται μὲ τὸν Νόμον, ὁ ὁποῖος σκοπὸν ἔχων πάντοτε τὴν διὰ φιλικῶν μέσων συνδιαλλαγὴν τῶν μεταξὺ συγγενῶν διαφορῶν, διέταξε τοιοιτοτρόπως.

Γ' — Ὡς πρὸς τὸ περὶ παλαιῶν αἵρετοκρισιακῶν ἀποφάσεων ζήτημα, ἡ Γραμ(ματεία) δὲν δύναται νὰ Σᾶς δώσῃ ἄλλην συμβουλὴν, εἰμὴ νὰ ἔχετε πάντοτε ὁδηγὸν τὰς περιστάσεις, καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ τόπου τούτου.

Ταῦτα εἰς ἀπάντησιν τῆς ὑπ' ἀριθ. 209 ἀναφορᾶς Σας,

τὴν αὐτὴν Μαρτίου 1831» (Γ.Α.Κ., Ἐκθέσεις τῆς ἐπὶ τοῦ Δικαίου Γραμματείας, τόμ. 8ος).

Ὁμοίως κατὰ τὰ ἔθιμα τῆς Νάξου, ἐπὶ διαφορῶν μεταξὺ συγγενῶν, πρέπει νὰ διορίζονται αἵρετοὶ κριτὲς (Γ. Α. Μάουρερ, ἐνθ' ἀν., σ. 223).

14. Βλ. Ἰακ. Βισβίτζη, ἐνθ' ἀν., σ. 200.

17ο αιώνα και έφεζής, προέρχονται δὲ κυρίως ἀπὸ τὸ νησιωτικὸ χῶρο τοῦ Αἰγαίου, ὅπου, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, κατ' ἐξοχὴν ἀνθεῖ ἡ αὐτοδιοίκηση¹⁵. Ἀπὸ τίς ἀποφάσεις δὲ αὐτὲς ἐξέχουσα σημασία ἔχουν ἐκεῖνες τῆς νήσου Μυκόνου. Καὶ τοῦτο διότι λόγῳ τῶν ἐξαιρετικῶν εὐνοϊκῶν συνθηκῶν ποὺ ἐπεκράτησαν στὴ νῆσο αὐτῇ, διεμορφώθη δίκαιο ἀπηλλαγμένο, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀπὸ ξενικῆς ἐπιδράσεις¹⁶.

Στὶς ἐπόμενες σελίδες δημοσιεύονται ἀνέκδοτες δικαστικὲς ἀποφάσεις¹⁷ προερχόμενες ἀπὸ τὴ Μύκονο, ποὺ καλύπτουν χρονικὴ περίοδο δύο περίπου αἰώνων.

Ὡς κριτὲς στὶς ἀποφάσεις αὐτὲς ἐμφανίζονται ὀθωμανοὶ ἀξιωματοῦχοι, Ἕλληνες Μεγάλοι Διερμηνεῖς καὶ Δραγομάνοι τοῦ στόλου, κληρικοί, ἐπίτροποι ἢ ἐπιστάτες τοῦ κοινοῦ, βοεβόδες¹⁸, προεστοὶ κ.λπ.

Τὰ κριτήρια τῆς Μυκόνου δὲν εἶναι πάντοτε πολυμελῆ. Ἐνίοτε εἶναι καὶ μονομελῆ. Ἡ σύνθεση δὲ τῶν πολυμελῶν δὲν εἶναι πάντοτε ἀμιγῆς. Σὲ πολλὲς περιπτώσεις κληρικοὶ συνδικάζουν μὲ κοσμικοὺς (ἀριθ. 158, 206) καὶ ὀθωμανοὶ μὲ προεστοὺς τῆς νήσου (ἀριθ. 155, 178, 184, 187, 188, 193). Ὅταν πρόκειται περὶ ὀθωμανῶν ἀξιωματούχων τῆς ἀνώτερης ἱεραρχίας ἢ Μεγάλων Διερμηνέων καὶ Δραγομάνων τοῦ στόλου, συνήθως ὀρίζονται ἐμπρόσωποι τῶν γιὰ νὰ κρίνουν συγκεκριμένη ὑπόθεση ἢ καὶ προεστοὶ τῆς νήσου (ἀριθ. 17, 1849).

Ἡ συμβολὴ τῶν δημοσιευμένων ἀποφάσεων στὴ διερεύνησι τοῦ ἐφαρμοσθέντος δικαίου στὴ Μύκονο εἶναι μεγάλη, ἐπειδὴ οἱ δικάζοντες κριτὲς ἐπιλαμβάνονται καὶ δίνουν λύσεις σὲ σωρεῖα ποικίλων νομικῶν ζητημάτων. Ἐπὶ πλέον οἱ ἀποφά-

15. Διογ. Ζακυθηνοῦ, Ἡ Τουρκοκρατία, Ἀθῆναι 1957, σ. 31.

16. Ἰακ. Βισβίτζη, Δικαστικαὶ ἀποφάσεις τοῦ 17ου αἰῶνος ἐκ τῆς νήσου Μυκόνου, Ἐπετηρὶς Ἀρχείου Ἱστορίας Ἑλληνικοῦ Δικαίου, τευχ. 7, σ. 27 - 28. Βλ. ἐπίσης Περ. Ζερλέντου, Σύστασις τοῦ Κοινοῦ τῶν Μυκονίων, ἐν Ἑρμουπόλει 1924, σ. 11 καὶ τοῦ Αὐτοῦ, Παναγιώτης Νικουσίος καὶ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδαῖος ἄρχοντες Μυκονίων, «Νησιωτικὴ Ἐπετηρὶς», τ. I (1918), σ. 161 ἐπ.

17. Ἀπὸ τίς δημοσιευόμενες ὁμως ἀποφάσεις ἡ ὑπ' ἀριθ. 183 ἀποτελεῖ συμβιβασμὸ ποὺ ἐπέτυχε ἡ παρέμβαση τοῦ μητροπολίτου καὶ τῶν προεστῶν γιὰ νὰ ἀποφευχθῇ ἡ ἐκτέλεση ἀποφάσεως ὀθωμανῶν ἀξιωματούχων στοὺς ὁποίους εἶχαν προσφύγει οἱ ἐνάγοντες. Ἡ δὲ 186 ἀποτελεῖ ιδιότυπη συναπόφαση τῶν ὀρισθέντων ἀπὸ τὰ διάδικα μέρη αἰρετῶν κριτῶν καὶ τῶν συντύχων Μυκόνου. Ὁμοίως τὸ ὑπ' ἀριθ. 52 ἔγγραφο ἀποτελεῖ σχέδιο πλειστηριασμοῦ.

18. Βοεβόδας = ἐκμισθωτὴς τῶν φόρων τῆς νήσου, ποὺ εἶχε συγχρόνως καὶ δικαστικὴ ἐξουσία (βλ. Περ. Ζερλέντου, Σύστασις τοῦ Κοινοῦ τῶν Μυκονίων, ἐνθ' ἀν., σ. 12).

19. Στὴν ὑπ' ἀριθ. 16 ἀπόφαση οἱ συμμετέχοντες στὴ σύνθεση δύο ἐπίτροποι καὶ «κριτάδες» τῆς Παρονήσου ἐκδικάζουν «εἰς πρόσωπον τοῦ ἐνδοξοτάτου αὐθεντοῦ κυρίου Παναγιώτη, μέγα διερμηνευτῇ τῆς αὐτοκρατορικῆς βασιλείας». Περὶ τοῦ διερμηνέως τῆς Πύλης Παναγιώτου Νικουσίου βλ. Β. Σφυρόερα, ἐνθ' ἀν., σ. 17, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

σεις αυτές, χωρίς να μεσολαβοῦν μεταξύ των σημαντικῶν χρονικῶν κενά, ἐκτείνονται σὲ μεγάλο τμήμα τῆς περιόδου τῆς τουρκοκρατίας.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, οἱ νομικὲς αὐτὲς πηγές, συμπληρούμενες μὲ τὶς ἄλλες 48 τοῦ 17ου αἰῶνα, ποὺ εἶχε ἐκδώσει προηγουμένως ὁ Ἰακ. Βισβίτζης²⁰, ὅπως καὶ μὲ ὅσα στοιχεῖα δύνανται νὰ ἀντληθοῦν ἀπὸ τὴν ἔκδοση τῶν νοταριακῶν πράξεων Μυκόνου τῶν ἐτῶν 1663 - 1779, ποὺ ἐξέδωσε ὁ Γεώργ. Πετρόπουλος²¹, εἶναι ἐπόμενο, λόγῳ τῆς αὐθεντικότητάς τους, νὰ ἀποτελέσουν τὸ ἀναγκαῖο ὑπόβαθρο γιὰ ὁποιαδήποτε συνθετικὴ ἐργασία, σχετικὴ μὲ τὴν ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης στὴ Μύκονο κατὰ τὴν τουρκοκρατία.

Εἰδικώτερα, οἱ δημοσιευόμενες ἀποφάσεις, ποὺ κατὰ κύριο λόγο προέρχονται ἀπὸ τὰ κοινοτικὰ κριτήρια, συντελοῦν σημαντικὰ στὸν ἐμπλουτισμὸ τῶν γνώσεών μας γιὰ τὴν ἐπικρατοῦσα κατάσταση τῆς δικαιοσύνης στὴν Μύκονο κατὰ τὸ 17ο καὶ ἕως τὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα. Πληροφορούμεθα σὲ ποιὲς διαφορὲς ἐξετείνεται ἡ δικαιοδοσία τῶν κριτηρίων τῶν ὑποδούλων καὶ μέχρι ποῖο βαθμὸ εἶχαν κατορθώσει νὰ ἐκτοπίσουν τὶς δικαστικὲς ἀρχὲς τοῦ κυριάρχου. Ποιὲς διαφορὲς ἐξεδίκαζαν τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ ποιὲς τὰ κοινοτικὰ κριτήρια. Ποιὸ ἦταν τὸ ἐφαρμοζόμενο δίκαιο. Ποιὲς μεταβολὲς ἢ καὶ συμπληρωτικὲς διαφοροποιήσεις παρουσιάζουν, μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, ὠρισμένοι ἐθνικοὶ θεσμοί. Σὲ ποιά θέματα διαμορφώνεται μία παγία νομολογία τῶν κοινοτικῶν κριτηρίων.

Ὁρισμένα ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα σπυρολογοῦνται ἀπὸ τὶς δημοσιευόμενες ἀποφάσεις, εἶναι τὰ ἑξῆς :

Κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ ἐξουσία τῶν Ἑλλήνων κριτῶν πρὸς ἀπονομὴ δικαιοσύνης δὲν ἀσκεῖται πάντοτε κατὰ τρόπο ἐλεύθερο καὶ ἀνεμπόδιστο. Κατὰ τὴν ἀσκηση τοῦ σημαντικωτάτου αὐτοῦ λειτουργήματός τους ὑπέκειντο σὲ παντοειδεῖς πιέσεις ἀπὸ τὰ ὄργανα τοῦ κυριάρχου γιὰ νὰ ἀποφαίνονται σύμφωνα μὲ τὶς ὑποδείξεις τους. Ἐτσι ἀρκετὲς ἀποφάσεις τοῦ κριτηρίου δὲν εἶναι παρὰ ἀπλὴ συμμόρφωση τῶν δικαζόντων Ἑλλήνων πρὸς τὶς διαταγὲς τῶν ὀθωμανῶν ἀξιωματῶν.

Αὐτὸ π.χ. συμβαίνει στὶς ὑπ' ἀριθ. 94, 148, 192, 205 ἀποφάσεις. Ἀξίζει δὲ ἰδιαίτερος νὰ ἀναφερθῇ, πρὸς ἐπιβεβαίωση τῶν ἀνωτέρω, ἡ ὑπ' ἀριθ. 143 ἀπόφαση τῆς 10 Δεκεμβρίου 1720 τοῦ ἐπιτρόπου καὶ κριτῆ Μυκόνου Λεονῆ Μοσκονᾶ.

20. Ἰακ. Βισβίτζη, Δικαστικαὶ ἀποφάσεις τοῦ 17ου αἰῶνος ἐκ τῆς νήσου Μυκόνου, Ἐπετηρὶς Ἀρχείου Ἱστορ. Ἑλλην. Δικαίου, τεύχ. 7, σ. 21 ἐπ.

21. Γεωργ. Πετρόπουλου, Νοταριακαὶ πράξεις Μυκόνου τῶν ἐτῶν 1663 - 1779, «Μνημεῖα τοῦ Μεταβυζαντινοῦ Δικαίου», 3, Ἀθῆναι 1960.

Με την απόφασή του αυτή, εξ ιδίας του πρωτοβουλίας, ακυρώνει προηγουμένη του (30 Μαΐου 1720), ή οποία χαρακτηρίζεται «ἄδικος» ὡς προϊόν ἀσκηθείσης ἐπ' αὐτοῦ ψυχολογικῆς βίας ἀπὸ τοὺς ἀξιωματούχους τοῦ κατακτητῆ («τὴν ἔκαμεν ἀπὸ τὸν φόβον τῶν ἀφεντάδων»). Στὴ νέα δὲ απόφασή του δικαιώνει τὸν ἡττηθέντα ἀδίκως διάδικο γιὰ «νὰ ξεφορτώσῃ τὴν συνείδησίν του».

Στοὺς Ἕλληνες ὅμως κριτές, κατὰ τοὺς χαλεποὺς χρόνους τῆς δουλείας, δὲν φαίνεται νὰ ἔλειψε καὶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις τὸ θάρρος καὶ ἡ δικαστικὴ συνείδηση. Ὅταν τοὺς ἐδίδετο ἡ εὐκαιρία, δὲν ἐδίσταζαν νὰ ἀνατρέπουν τὶς «στανικῶς» ἐκδοθεῖσες ἀποφάσεις τους καὶ νὰ ἀποκαθιστοῦν τὸ δίκαιο (βλ. π.χ. τὴν ὑπ' ἀριθ. 88 ἀπόφαση). Τοῦτο ὅμως δὲν συνέβαινε, ἂν οἱ ἐνδιαφερόμενοι προσέφευγαν αὐτοθελήτως στὴν κρίση τοῦ ὀθωμανοῦ δικαστῆ (καδῆ) καὶ μάλιστα ἀπεδέχοντο ὡς ὀρθὴ τὴν ἀπόφασή του (ἀριθ. 118).

Ἄλλωστε, ὅταν ὑπῆρχε «κρίση ἐξωτερικὴ», ὅταν δηλαδὴ ὑπῆρχε ἀπόφαση τῶν ὀργάνων τοῦ κυριάρχου, ἡ τελευταία δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ ἀνατραπῇ μὲ μεταγενέστερη ἀπόφαση κριτηρίου τῶν ὑποδούλων, εἴτε ἐκκλησιαστικοῦ εἴτε κοινοτικοῦ. Ἡ ἀπόφαση δὲ τῶν ὀργάνων τοῦ κατακτητῆ ἦταν δεσμευτικὴ, ἔστω καὶ ἂν ἡ φύση τῆς ὑποθέσεως ὑπῆγετο, μὲ τὶς ρητὲς διατάξεις τῶν σουλτανικῶν προνομίων, στὴ δικαιοδοσίᾳ τῶν δικαστηρίων τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων. Ἡ ἀνατροπὴ ἦταν ἐφικτὴ μόνον μὲ μεταγενέστερες ἀποφάσεις ὀθωμανῶν ἀξιωματούχων, ποὺ ἐξεδίδοντο ἄλλωστε ἀπεριορίστως λόγῳ τῆς ἀνυπαρξίας δεδικασμένου.

Ἡ ἀκολουθουμένη ἀπὸ τὸ κριτὴριον διαδικασία εἶναι ἰδιότυπη καὶ ἀπλῆ. Τὴν χαρακτηρίζει ἡ πλήρης ἀνυπαρξία στοιχειωδῶν δικονομικῶν κανόνων. Τὸ δεδικασμένο στὶς ἀποφάσεις τῶν κριτηρίων Μυκόνου εἶναι ἄγνωστο. Ἡ ταυτότητα τῶν προσώπων καὶ τῆς διαφορᾶς δὲν ἐμποδίζει καθόλου ἡ ὑπόθεση νὰ ἐπανέρχεται κατὰ διαστήματα πρὸς νέα κρίση τῶν τελεσιδίκως κριθέντων, στὸ ἴδιο μάλιστα κριτήριον, ποὺ ἐνίοτε δίνει λύση ἐκ διαμέτρου ἀντίθετη πρὸς τὴν ἤδη δοθεῖσα (π.χ. ἀριθ. 33, 58, 78, 100, 101, 103, 165). Τὸ ἴδιο συνέβαινε καὶ μὲ τὰ δικαστήρια τοῦ κυριάρχου, τῶν ὁποίων ὁμοίως οἱ ἀποφάσεις δὲν ἔτεμναν καθόλου τὶς διαφορὰς κατὰ τρόπο τελειωτικὸ καὶ ἀμετάτρεπτο.

Στὴν ἀνυπαρξία τοῦ δεδικασμένου πρέπει νὰ ἀποδοθῇ καὶ τὸ παρατηρούμενο στὸ διατακτικὸ ὠρισμένων ἀποφάσεων ὅτι, ἐνῶ δικαιώνουν τὸν ἕνα τῶν διαδίκων, ὀρίζουν συγχρόνως νὰ περιέρχεται τὸ ἐπίδικο ἀντικείμενο τῆς διαφορᾶς στὸν ἡττηθέντα διάδικο, ἂν ὁ τελευταῖος ἤθελε τυχὸν προσκομίσει, μεταγενεστέρως, τὰ ἐλλείποντα ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα (βλ. ἀριθ. 97, 115). Γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν δὲ οἱ κοινοτικοὶ κριτὲς τὴν ἐκ τῆς ἐλλείψεως τοῦ δεδικασμένου νομικὴ ἀβεβαιότητα καὶ νὰ καταστήσουν τὶς ἀποφάσεις τους σεβαστές, προσέφευγαν στὴν ἀπειλὴ ὑψη-

λοῦ προστίμου γιὰ τὸν μὴ συμμορφούμενο σ' αὐτὲς διάδικο (ἀριθ. 161, 163, 179). Πλὴν τοῦ προστίμου δέ, σὲ ὁρισμένες ἀποφάσεις γιὰ μεγαλύτερη ἐξασφάλιση, καὶ αὐτοὶ οἱ διάδικοι δηλώνουν ὅτι εἶναι ἱκανοποιημένοι καὶ ἀποδέχονται τὴν ἀπόφαση (ἀριθ. 84, 179).

Ἡ ἀκολουθουμένη ἐπίσης πρωτόγονη διαδικασία δὲν ἐμποδίζει καθόλου τὸν δικάζοντα τὴν διαφορὰ νὰ ἔχῃ ταυτοχρόνως τὴν διττὴ ἰδιότητα τοῦ κριτῆ καὶ τοῦ πληρεξουσίου τοῦ ἐνὸς τῶν διαδίκων (ἀριθ. 117).

Ὡς πρὸς δὲ τὰ χρησιμοποιούμενα συνήθως ἀποδεικτικὰ μέσα, γιὰ τὸ σχηματισμὸ δικανικῆς πεποιθήσεως στοὺς δικάζοντες κριτὲς περὶ τῆς ἀληθείας ὁρισμένου πραγματικοῦ περιστατικοῦ, αὐτὰ εἶναι :

α) Τὰ ἔγγραφα. Εἰδικώτερα οἱ καντζηλλιερικὲς πράξεις ἀποτελοῦσαν πλήρη ἀπόδειξη (ἀριθ. 21).

β) Οἱ μάρτυρες. Ἀποτελοῦσαν ἓνα ἀπὸ τὰ κυριώτερα ἀποδεικτικὰ μέσα καὶ ἐκαλοῦντο ἐνίοτε αὐτεπαγγέλτως ἀπὸ τὸ δικαστήριον. Ἡ ἐξέτασή τους σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις ἦταν ἐνορκη²². Ἀπὸ αὐτοὺς οἱ συγγενεῖς δὲν ἐλαμβάνοντο ὑπόψη ἀπὸ τὸ κριτήριο πού τοὺς θεωροῦσε ὡς μὴ ἀξιοπιστῶν (ἀριθ. 70). Ἀξίζει νὰ σημειωθῇ ὅτι σὲ περίπτωση ἀμφισβητήσεως, ἀπὸ τὴν ἓνα τῶν διαδίκων, μαρτυρικῆς κατάθεσεως, ἡ ὁποία ἀντιῶσε οὐσιώδη ἐπὶ τῇ ἐξέτασίν της δίκης, ἐγένετο χρῆσις σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις, καὶ τοῦ ἀφορισμοῦ πρὸς διακρίβωσιν τῆς ἀληθείας. Συγκεκριμένως, ἐὰν καὶ μετὰ τὸν ἀφορισμὸ ὁ μάρτυς ἐπέμεινε στὴν κατάθεσίν του, ἡ μαρτυρία ἐθεωρεῖτο ἀληθής. Τὸ ἀντίθετο, ἐὰν ἤρνετο νὰ δεχθῇ τὸν ἀφορισμὸ (ἀριθ. 41).

γ) Ὁ ὅρκος. Ἐπεβάλλετο συνήθως ὑπὸ τοῦ κριτηρίου, ὅταν ἔλειπαν ἄλλα ἀποδεικτικὰ μέσα (ἀριθ. 31, 35, 104). Πάντως, προκειμένου περὶ ἀντιδίκων κληρικῶν, τὸ κριτήριο ἀπέφευγε νὰ ἐπιβάλλῃ ὅρκο («...διὰ νὰ λείπου οἱ ὅρκοι ἐπειδὴ καὶ οἱ δύο νὰ εἶναι ἱερωμένοι προσώπατα» ἀριθ. 128).

δ) Ἡ αὐτοψία (ἀριθ. 29, 50, 75, 142) καὶ

ε) Ἡ πραγματογνωμοσύνη, ὅταν ἐπρόκειτο περὶ ζητημάτων πού ἀπαιτοῦσαν τεχνικὲς ἢ ἐμπειρικὲς γνώσεις²³.

Τὸ ἐνδικο μέσο τῆς ἐφέσεως κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῶν κριτηρίων συνετάσσεται συνήθως ἐνώπιον τοῦ καντζηλλιέρη καὶ κατεχωρίζετο στὸ κάτω μέρος τῆς προσβαλλομένης ἀποφάσεως. Ἡ τυποποιημένη περικοπὴ πού ἀπαντᾷ σὲ πολλὰς ἀποφάσεις ἀνέγραφε ὅτι ὁ διάδικος «ἀπελλάρει τὴν ἄνωθεν ἀπόφασιν εἰς ὅλα τῆς τὰ μέρη, φυλάζοντας τὰ δικαιώματά του εἰς πᾶσα καιρὸν καὶ κριτήριον» (ἀριθ. 25,

22. Ἰακ. Βισβίτζη, ἐνθ' ἀν., σ. 26.

23. Ἀριθ. 28, 105. Πρβλ. καὶ Ἰακ. Βισβίτζη, ἐνθ' ἀν., σ. 26.

30, 85, 87, 97, 124, 129). Ἐκκλήση κατὰ τῆς ἀποφάσεως χωροῦσε καὶ μὲ ἰδιαίτερο δικόγραφο ποὺ κατετίθετο στὴν καντζελλαρία τῆς Μυκόνου²⁴. Ἀκόμη ἀξίζει νὰ μνημονευθῇ ὅτι στὶς δημοσιευόμενες ἀποφάσεις ὁ ὅρος «χρεωφειλέτης» ἀπαντᾷ μὲ τὴν ἔννοια ὅχι μόνο τοῦ δανειστῆ²⁵ ἀλλὰ καὶ τοῦ ὀφειλέτη²⁶.

Ὡς πρὸς τὸ ἐφαρμοσθέν, στὶς δημοσιευόμενες ἀποφάσεις, ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες κριτὲς δίκαιο, σὲ ἀπόφαση τοῦ ἔτους 1679 (ἀριθ. 18), ὅπου φέρεται νὰ δικάζῃ ὁ βοεβόδας Λουκῆς Δαμαλᾶς, ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ μεγάλου διερμηνέα Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου²⁷, μνημονεύεται ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ «τουρκικοῦ νόμου»²⁸.

24. Κατωτέρω παρατίθεται ἀνέκδοτο δικόγραφο ἐφέσεως τοῦ ἔτους 1817 ποὺ ἔχει ὡς ἐξῆς: «Πρὸς τὴν σεπτὴν κοινὴν Καντζελλαρίαν Μυκόνου.

/² Αναφέρω ταπεινῶς καὶ μὲ μεγάλον πόνον ψυχῆς ἡ ὑπογε/⁴ γραμμένη δούλη σας Μαρινῶ γυνὴ τοῦ Κ(υρίου) Γεωργίου Ἀγγελῆ, ὅ/⁴ τι ἀγκαλὰ καὶ νὰ ἐθεωρήθῃ διὰ κομίσιαις ἡ περὶ τοῦ Βαρ/⁵διανοῦ πληρωμὴ μισθοῦ του καὶ θροφῆς του, καταδικάζουσά με /⁶ διὰ νὰ λάβω μόνον γρό-
σια σαράντα τὸν μῆνα ὡς ἡ σεντέν/⁷τζα τοῦε θεοφάνει, καὶ μὲ τὸ νὰ ἦμαι ὅλως διόλου ἀδικη/⁸
μένη, ἀπελάρω αὐτὴν τὴν διαφορὰν νὰ τὴν θεωρήσῃ /⁹ εἰς ἀνώτερον κριτήριον. Διὸ καὶ ἀντισε-
κουεστράρω ἐ/¹⁰πάνω εἰς τὸν Κύριον Ἰωάννην Ἀσπασίην, τὰ ὅσα ἄσπρα/¹¹ ἔχω διὰ τοῦ πρώτου
μου σεκουέστρου ἐπάνω του σεκουεστρά/¹²τα, τὰ ὅποια νὰ εἶναι καὶ νὰ στέκονται σεκουεστράτα
εἰς /¹³ τὸ χέρι του, ἕως ὅτου νὰ θεωρήσῃ τὴν διαφορὰν ταύτην /¹⁴ Βαρδιάνου, καὶ διαφορῶν
ἐξόδων μου, καὶ κόπων, ὡς /¹⁵ λέγω εἰς ἀνώτερον κριτήριον, καὶ νὰ μὴν ἡμπορῇ νὰ τὰ /¹⁶ εὐγάλη
ἐπ' οὐδεμιᾷ προφάσει ἐκ τῶν χειρῶν του, διότι θέλει /¹⁷ εἶναι ρισπονσάμπιλες. Παρακαλῶ νὰ
γίνῃ γνωστὸν /¹⁸ τὸ παρόν μου εἰς τὴν εὐγένειαν του διὰ μέσον τῆς κοινῆς Καν/¹⁹τζελλαρίας,
δίδοντας καὶ ἐμένα κόπια τοῦ αὐτοῦ ἐνσφράγιστου /²⁰ ὡς ἡ τάξις. Μένω δὲ μὲ ὅλον τὸ σέβας:

/²¹ Μύκωνος - τῇ 27 Μαΐου 1817 /²² ταπεινὴ δούλη σας /²³ Μαρινῶ γυνὴ τοῦ καπετὰν
Γεώργη /²⁴ Ἀγγελῆ μὴν ηξεύρωντας γράμμα /²⁵ τα βαλμένως ἀπὸ τὴν ἄνοθεν μαρτιρῶ /²⁶ Νι-
κόλαος Ἀνδρουλάκης» (Ἀρχεῖον Ι.Ε.Ε.Ε., 22539).

25. Βλ. π.χ. ἀριθ. 86 καὶ 126. Ὁμοίως Κ. Τριανταφυλλοπούλου, Ἡ πρώτη ἐλληνικὴ μετάφρασις τοῦ Γαλλικοῦ Ἐμπορικοῦ Κώδικος καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς διδάγματα, «Ἀρχεῖον Ἰδιωτικοῦ Δικαίου», τ. Ι, σ. 370 ἐπ.· Ἰ. κ. Βισβίτζη, ἐνθ' ἀν., σ. 131· Γ. Πετροπούλου, Νομικὰ ἔγγραφα Σίφνου, Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τ. Γ', τευχ. 1, Ἀθῆναι 1956, σ. 18 καὶ 22· Ἀνδρ. Δρακάκη, Ἡ Σῦρος ἐπὶ τουρκοκρατίας, τ. Α', ἐν Ἑρμουπόλει Σύρου 1948, σ. 199, σημ. 39.

26. Βλ. ἀριθ. 15 καὶ 17. Ὁμοίως πρβλ. Ζέπων J. G-R, τ. 8, σ. 514 καὶ Περ. Ζερ-
λέντου, Γράμματα κ.λπ. σ. 104 καὶ 125.

27. Περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ ἀπορρήτων (1673 - 1709) βλ. Κ. Ἀ-
μάντου, Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ὁ ἐξ ἀπορρήτων, «Ἑλληνικά», τ. 5 (1932), σ. 335 ἐπ.

28. Πρόκειται περὶ κληρονομικῆς ἐκ διαθήκης διαφορᾶς. Στὸν μὴ προβλεπόμενο κατὰ τὸ
ἱερονομικὸ κληρονομικὸ δίκαιο κληρονόμο, ἦταν δυνατὴ ἡ διάθεσις μόνο τοῦ τρίτου τῆς περιουσίας
ὑπὸ τοῦ κληρονομουμένου (Βλ. Δ. Ν. Δημητριάδου (Δηρμήτογλου), Ἱερονομικὸν Κληρο-
νομικὸν τῶν Μωαμεθανῶν Δίκαιον - Φεραῖζ, ἐν Ἀθήναις 1915, σ. 110 - 111).

Ἐξ ἄλλου, στίς ἀποφάσεις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κριτηρίου ἔχει, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐφαρμογὴ τὸ βυζαντινὸ δίκαιο. Συμφώνως μὲ τὶς διατάξεις τοῦ δικαίου αὐτοῦ ἀποφαίνεται τὸ ἐκκλησιαστικὸ κριτήριον π.χ. στὴν περίπτωση ἐπιλογῆς ἀπὸ τὸν ἑνα τῶν συζύγων τοῦ μοναχικοῦ βίου²⁹ καὶ παρέχει τὴν δυνατότητα γιὰ τὴν ἀζήμια καὶ μονομερῆ λύση τοῦ γάμου³⁰. Συγχρόνως δὲ ἐγένετο ἀπὸ ἕκαστο τῶν συζύγων ἡ ἐπιτροπὴ τῶν προικῶν καὶ τῶν γαμικῶν δωρεῶν³¹.

Παρά τὸ ὅτι ὅμως στίς ἀποφάσεις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κριτηρίου κυριαρχεῖ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου, παρατηροῦνται ἐνίοτε καὶ ὠρισμένες ἀποκλίσεις. Τοῦτο π.χ. συμβαίνει ἐπὶ τῶν αἰτία θανάτου δωρεῶν, ποὺ φαίνεται ὅτι ἦσαν συνήθεις στὴ Μύκονο. Κατὰ τὶς νομοθετικὲς πηγές τοῦ Βυζαντίου ὁ δωρητὴς εἶχε πλήρες τὸ δικαίωμα τῆς μεταμελείας καὶ ἀνακλήσεως τῆς δωρεᾶς³². Μόνο ἂν εἶχε παραιτηθῇ ἀπὸ τὸ δικαίωμα αὐτό, ἐστερεῖτο ἀπὸ τὴν δυνατότητα νὰ τὸ ἀσκήσῃ, ἐκτὸς ἂν προέβαλλε ὠρισμένους λόγους ἀχαριστίας³³.

Ἀντιθέτως, κατὰ τὸ δίκαιο ποὺ ἐφηρμόζετο στὴ Μύκονο, κατὰ τὴν ἐξεταζομένη περίοδο, ὅπως ἐμφανίζεται ἀπὸ δημοσιευμένες ἀποφάσεις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κριτηρίου³⁴, οἱ δωρεῆς αἰτία θανάτου ἦσαν ἀμετάκλητες.

Ἀξίζει ἀκόμη νὰ σημειωθῇ ὅτι στίς ἀποφάσεις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κριτηρίου Μυκόνου, προφανῶς γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῆς ἐκτελεστικότητάς τους, εἶναι πολὺ συχνὴ ἡ ἀπειλὴ ἐπιβολῆς προστίμου καὶ ἀφορισμοῦ κατὰ τὸν μὴ συμμορφουμένον πρὸς αὐτὰς διαδίκων³⁵.

Διατάξεις βυζαντινοῦ δικαίου ἐφαρμόζουν καὶ οἱ ἀποφάσεις τοῦ κοινοτικοῦ

29. Ἀριθ. 38.

30. Σχετικὴ εἶναι ἡ διάταξη 4.1.11 τῶν Βασιλικῶν, ποὺ ἀποδίδει αὐτουσίως τὸ κεφ. 40 τῆς Νεαρᾶς 123 τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Πρβλ. καὶ Νεαρᾶς 22 κεφ. 5, 117, κεφ. 12 τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

31. Βλ. Prochiron auctum XXVIII, 70, Ζέπων J. G-R, τ. 7, σ. 217.

32. «Ὁ δωρησάμενος θανάτου αἰτία μεταμελόμενος ἔχει ἀγωγὴν εἰς τὸ ἀπαιτῆσαι τὸ δωρηθὲν» (Βασ. 47.3.30 = Dig. 39.6.30· «εἰ δὲ μεταγνῶ ὁ δωρησάμενος, ἀναλήψεται τὴν δωρεάν, ὥσπερ εἰ καὶ προετελεύτησεν ὁ τὴν δωρεάν δεξάμενος» (Θεοφίλου Ἰνστιτουῖτα, De donationibus 2,7, Ζέπων J. G-R, τ. 3, σ. 78). Πρβλ. καὶ Α.Κ. 2033).

33. Π. Καλλιγᾶ, Σύστημα Ρωμαϊκοῦ Δικαίου³, τ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1885, σ. 227. Β. Οἰκονομίδου, Στοιχεῖα τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου³ (Γενικαὶ Ἀρχαί), ἐν Ἀθήναις 1893, σ. 150, σημ. 12. Γ. Μπαλῆ, Μελέται ἐπὶ τοῦ ἰσχύοντος Ἀστικοῦ Δικαίου³, Ἀθῆναι 1934, σ. 133. Ἐφετεῖον Ἀθηνῶν 571/1901.

34. Βλ. ἀριθ. 36.

35. Βλ. ἀριθ. 121, 122.

κριτηρίου. Σὲ ὠρισμένες δὲ ἀπὸ αὐτὲς γίνεται καὶ εἰδικὴ μνεία γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ δικαίου αὐτοῦ³⁶.

Στὸ μεγαλύτερο ὅμως ἀριθμὸ τῶν δημοσιευομένων ἀποφάσεων, ποὺ στὴν πλειονότητά τους εἶναι ἀποφάσεις τοῦ κοινοτικοῦ κριτηρίου, ἐφαρμοστέο δίκαιο εἶναι κυρίως τὰ τοπικὰ ἔθιμα. Ἐνίοτε δὲ ἡ αἰτιολογία τῶν ἀποφάσεων τῶν κοινοτικῶν κριτῶν γίνεται ἀφορμὴ νὰ ἀναφανῇ ποικιλία ἐνδιαφερόντων ἐθίμων ποὺ ἴσχυαν στὴ Μύκονο καὶ ἀναφέρονται στὸ ἰδιωτικὸ δίκαιο. Τὸ ἀξιοσημείωτο δὲ εἶναι ὅτι τοπικὰ ἔθιμα ἐφαρμόζονται καὶ ὅταν ἀκόμη ὁθωμανοὶ εἶναι οἱ δικάζοντες. Ὁ ὁθωμανὸς βοεβόδας ὅσο καὶ ὁ καδῆς³⁷ καλοῦν τοὺς προεστοὺς τῆς Μυκόνου νὰ συμμετάσχουν στὸ δικαστήριον καὶ νὰ συναποφασίσουν³⁸.

Ἄξια ἰδιαίτερης μνείας σημεῖα τῶν ἀποφάσεων τῶν Ἑλλήνων κριτῶν εἶναι καὶ τὰ ἑξῆς :

α) Δεύτερη διαθήκη γενομένη ἐνώπιον ἱερέως, λόγῳ ἐπικειμένου θανάτου τοῦ διαθέτη, ποὺ πράγματι τὴν ἐπομένη ἀπέθανε, δὲν ἀνεγνωρίζετο ὡς ἰσχυρὴ καὶ δὲν ἀνέτρεπε προηγουμένη γραφεῖσα ἀπὸ τοῦ ἀνακλιέρη (ἀριθ. 87)³⁹.

β) Ἐὰν ἐδόθη προῖκα ὑπὸ τὸν ἔρῳ τῆς διατροφῆς τοῦ προικοδότη, σὲ περίπτωσιν μὴ ἐκτελέσεως τοῦ ὅρου αὐτοῦ ἀπὸ τὸν προικολήπτη, ἐπανέρχεται στὸν μεταβιβάσαντα προικοδότη (ἀριθ. 78, 92).

36. Βλ. π.χ. τὴν ὑπ' ἀριθ. 12 ἀπόφαση τοῦ κριτηρίου ὅπου οἱ «ἐπίτροποι καὶ κριτάδες» Μυκόνου δικάζουν σύμφωνα με τοὺς βασιλικοὺς νόμους, δηλαδὴ τὸ βυζαντινὸ δίκαιο. Ὁμοίως βλ. καὶ ἀριθ. 186 (Πρβλ. καὶ Γ. Πετροπούλου, Νοταριακαὶ πράξεις Μυκόνου, ἐνθ' ἀν., ἀριθ. 812, σ. 490. Τοῦ Αὐτοῦ, Ὁ Κώδιξ τοῦ νοταρίου Ἀθηνῶν Παναγῆ Πούλου 1822 - 1833, Ἀθήναι 1957, ἀριθ. 697, σ. 523. Παν. Ζέπου, Συνταγματικὸν Νομικὸν κ.λπ., ἐνθ' ἀν., σ. 149, 157 ἐπ., 220). Ἐπίσης ἡ ὑπ' ἀριθ. 131 ἀπόφαση ἀφορᾷ στὴν ἀνάκληση δωρεᾶς ὑπὸ ὄρον (donatio sub modo) τοῦ βυζαντινορωμαϊκοῦ δικαίου (Βλ. Π. Παπαρηγόπουλου, Ἑνοχικὸν Δίκαιον (Μέρος δεύτερον), ἐν Ἀθήναις 1868, § 300, σ. 333 ἐπ. Π. Καλλιγᾶ, Σύστημα Ρωμαϊκοῦ Δικαίου³, τ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1885, § 135, 136, σ. 215 ἐπ.).

37. Ὁ Ἰακ. Βισβίτζης (Δικαστικαὶ ἀποφάσεις Μυκόνου κ.λπ., ἐνθ' ἀν., σ. 24, σημ. 2) ἐπικαλούμενος ἔγγραφο, τῆς 9 Σεπτεμβρίου 1710, ποὺ ἐδημοσίευσε ὁ Π. Ζερλέντης (Σύστασις τοῦ Κοινοῦ τῶν Μυκονίων, ἐνθ' ἀν., σ. 67), ὑποστηρίζει ὅτι ὁ καδῆς ἀπεπέμφθη μετὰ τὴν ἀνωτέρω ἀπόφαση τῆς συνελεύσεως τοῦ Κοινοῦ τῆς νήσου. Στὴν ἀπόφαση ὅμως τοῦ Κοινοῦ ἀπλῶς ἀποφασίζεται νὰ ἐνεργήσουν γιὰ τὴν ἀποπομπὴ τοῦ καδῆ. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ τελευταῖος ἐμφανίζεται ἐξακολουθῶν νὰ δικάζῃ καὶ ἀργότερα (17-10-1710).

38. Βλ. ἀριθ. 113, 184, 194.

39. Πρβλ. Ἰακ. Βισβίτζη, Τὰ ἔγγραφα δικαιοπραξιῶν τῆς Μυκόνου τοῦ 17ου καὶ 18ου αἰῶνος, Ἐπετηρὶς Ἀρχείου Ἱστορ. Ἑλλήν. Δικαίου, τεῦχος 5, σ. 135 καὶ Μεν. Τουρτόγλου, Τινὰ περὶ ἀνακλήσεως διαθηκῶν κ.λπ., ἐνθ' ἀν., σ. 139.

γ) 'Επὶ ἐνοικοδομήσεως σὲ γειτονικὸ ἀκίνητο, διετάσσεται ἡ κατεδάφιση τοῦ παρανόμου κτίσματος καὶ ἡ ἐπαναφορὰ τῶν πραγμάτων στὴν προτέρα κατάσταση (ἀριθ. 75). Εἶχε δηλαδὴ ἐφαρμογὴ ὁ κανόνας τοῦ βυζαντινορωμαϊκοῦ δικαίου «εἰκει τὰ ἐπικείμενα τοῖς ὑποκειμένοις».⁴⁰

δ) 'Επὶ παροχῆς διόδου, ὡς κατεύθυνσὴ της, κατὰ τὰ ἔθιμα Μυκόνου, καθορίζεται ἐκείνη ποὺ «εἶναι ἴσια πρὸς τὴν χώρα» (ἀριθ. 157).

ε) Παρέχεται ἄδεια πωλήσεως προικώου, κατὰ τὴν τοπικὴ συνήθεια, ὅταν ἐκείνη ποὺ ἐπροικοδότησε περιῆλθε «εἰς ἐσχάτην πενίαν καὶ ἐνδειαν μὴ ἔχουσα τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα» (ἀριθ. 195).

στ) Τὸ δικαίωμα προτιμήσεως εἶχε πλήρη ἐφαρμογὴ ἔστω καὶ ἂν τὸ ἀντικείμενο πωλήσεως ἦταν ἐκκλησία (ἀριθ. 119). Στὴ σειρὰ προτιμήσεως τῶν συγγενῶν τοῦ πωλητοῦ (ποὺ προτιμοῦνται τῶν ἄλλων πλησιοχώρων) τὰ τέκνα του προτιμοῦνται τῶν ἀδελφῶν, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι δὲν εἶναι ἄγαμα καὶ δὲν διατελοῦν ὑπὸ τὴν ἐξουσίᾳ τοῦ πατέρα τους (ἀριθ. 19). 'Επὶ συγκυριότητος ὅμως, ποὺ προῆλθε ἀπὸ κληρονομία, δὲν ἐπιτρέπεται ἡ κατὰ προτίμησιν πώλησις τοῦ μεριδίου, ἔστω καὶ στὸν ἐγγύτερο συγγενῇ, ἀλλὰ ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο στὸν ἕτερο τῶν συγκυρίων (ἀριθ. 24). Δικαίωμα προτιμήσεως δὲν ἔχουν τὰ τέκνα ἐφόσον τὸ διεκδικούμενο ἀπὸ αὐτὰ ἀκίνητο ἐπωλήθη ἀπὸ τὸν πατέρα τους γιὰ τὴν διατροφή τους (ἀριθ. 66). Ὁ κύριος τοῦ ἰσωγείου ἔχει δικαίωμα προτιμήσεως στὴν περίπτωση πωλήσεως τοῦ ἀνωγείου (ἀριθ. 135).

ζ) Κηρύσσεται ἄκυρη ἡ δωρεὰ περιουσιακῶν στοιχείων ἡ γενομένη ἀπὸ γυναῖκα χήρα πρὸς ἓνα ἄνδρα καὶ τὰ τέκνα του. Διότι ἡ δωρεὰ εἶχε γίνῃ ὕστερα ἀπὸ ὑπόσχεση τοῦ δωρεοδόχου ὅτι θὰ ἐνυμφεύετο τὴν δωρήτρια, πράγμα ποὺ ὅχι μόνο δὲν ἐπηκολούθησε, ἀλλὰ ὁ πρῶτος, ἀθετήσας τὴν ὑπόσχεσίν του, «στεφανώθη ἕτερη γυνή» (ἀριθ. 114)⁴¹.

Οἱ δημοσιευόμενες δικαστικὲς ἀποφάσεις, καθ' ὅσον ἐρεῦνησα καὶ γνωρίζω, εἶναι ἀνέκδοτες. Προέρχονται ἀπὸ τὰ Γενικὰ 'Αρχεῖα τοῦ Κράτους (Γ.Α.Κ.) καὶ ἀπὸ τὸ 'Αρχεῖον τῆς 'Ιστορικῆς καὶ 'Εθνολογικῆς 'Εταιρείας τῆς 'Ελλάδος (Ι. Ε.

40. 'Αρμενόπουλος 2.1.27 καὶ 2.4.67. Βασ. 15.1.81. Synopsis minor Lit. Ec. 110. Ζέπων J. G-R, τ. 6, σ. 404. Πρβλ. καὶ 'Ιω. Κισκήρα, Τὸ ἀστικὸν δίκαιον τῆς 'Υδρας, 'Αθῆναι 1961, σ. 19.

41. 'Η ἀξιόλογη αὐτὴ ἀπόφασις ἐξεδόθη ἀπὸ τὸ δραγομάνο τοῦ στόλου 'Ιωαννάκη Πορφυρίτη («κυρίτζη Γιαννάκη») μὲ συμπαραδρεύοντες κληρικούς καὶ προεστούς. Πρβλ. καὶ Β. Σφυρόερα, Οἱ δραγομάνοι τοῦ στόλου, ἐνθ' ἀν., σ. 92 - 93. 'Ιακ. Βισβίτση, 'Η κοινοτικὴ διοίκησις κ.λπ. ἐνθ' ἀν., σ. 199.

Ε. Ε.). Καταχωρίζονται κατά χρονολογική σειρά και έχουν αριθμηθῇ. Στὴν ἀρχὴ κάθε ἀποφάσεως ἀναγράφεται ἡ ἐνδειξὴ τοῦ Ἀρχείου καὶ ἀκολουθεῖ ὁ νομικὸς χαρακτηρισμὸς τῶν διαφορῶν.

Κατὰ τὴ δημοσίευση τῶν νομικῶν τούτων κειμένων διατηρεῖται κατὰ κανόνα ἡ ὀρθογραφία τῶν ἐγγράφων. Σιωπηρὲς διορθώσεις γίνονται, ὅπου τοῦτο ἐκρίθη ἀναγκαῖο. Κεφαλαιογραφοῦνται τὰ κύρια ὀνόματα, τοπωνύμια κ.λπ. καὶ προστίθενται σημεῖα στίξεως, ὅπου χρειάζεται, γιὰ τὴν καλύτερη κατανόηση τοῦ κειμένου.

1

Ἀρχεῖον Ι Ε Ε Ε , 22815

1663 Ἰανουαρίου 26

Διεκδίκηση ἀκινήτου

+1663 Γεναρίου 26. Ἐσ(τον)τας καὶ ἐῖχαςι κάποιαν διαφορὰν ἀνάμεσόν /² τους ὁ Νικόλας τοῦ Πλυτᾶ Ντεμάρκου μετὰ τὴν Μαρούλα τοῦ Ἰω(άννη) Σαντοριναίου [θυ] /³ θυγατέρα ἀπάνω εἰσὲ ἓνα κομμάτι ἀπέλι ὅπου ἱπούλησεν ἡ Γιακου/⁴μίνα καὶ ἀδελφὴ τοῦ ἄνωθε Νικόλα ἡ ὁποία ἀνωθεν Μαρούλα ἐβγάζοντας /⁵ ἓνα στρουμέντο τὸ ὅποιο ἐφανερώνε τὴν ἀγορὰ τοῦ ἄνωθεν ἀμπελιῶ. Ἐτῆ /⁶ διὰ τὰ λείψου τὰ σκάνδαλα καὶ κρισολογήματα ἀπὸ ἀναμεσ(όν) τους συμ[υμ] /⁷ φωνισμένοι καὶ οἱ δύο μερίδες μετὰ μίαν γνώμην καὶ βούλην καὶ ἐνεφανιστήκασιν /⁸ εἰς τὴν κρίσιν τοῦ τόπου μας εἰς τὸν ἐκλαμπρο ἀφέντη Πιέρο Σκούταρη /⁹ ἐπίτροπον καὶ κριτὴ Μυκόνου ἡ ὁποία δικαιοσύνη καταλεπτῶς καὶ /¹⁰ μετὰ μεγάλη στόχασιν ἐγροίκεσεν τῆς μιᾶς μερίδας καὶ τῆς ἄλλης τὰ δικαιώ /¹¹ ματα καὶ διαλαμβάνοντας τὸ ἄνωθεν στρουμέντο ὅπου ἐπρεζεντάρη /¹² σεν ἡ ἄνωθεν Μαρούλα τὸ ὄνομα τῆς Ἀγίας Τριάδος κράζει, κρίνει καὶ ἀπο /¹³ φασίζει καὶ ἱλαουντάρει τὸ ἄνωθεν στρουμέ[με]ντο τῆς ἄνω λεγομένης Μα /¹⁴ ρούλας νὰ εἶναι τὸ ἀπέλι δικόν της περὶ νὰ ἔχει ὁ Νικόλας τὸ κομμά /¹⁵ τι τὸ ἀδελφομοῖριν του. Μετὰ τοῦτο νὰ βάνουσι δύο καλοὺς ἄρχ(ον)τες καὶ ἡ δι /¹⁶ καιοσύνη στὴ μέση νὰ βλέπουν καὶ νὰ ξεχωρίζουν τὸ κομμάτι ὅπου ἀγγίζει τοῦ /¹⁷ ἄνωθεν Νικόλα καὶ νὰ τὸ στιμάρουν νὰ τὸ πλερώνει ἡ ἄνωθεν Μαρούλα /¹⁸ τοῦ ἀβερσαριοῦ της ἡγου τοῦ Νικόλα ὡς καθὼς τὸ ὑποσχέθην ὁ ἄνωθε Νικό /¹⁹ λας ἐμπροσθεν εἰς τὴν δικαιοσύνη. Ἐτῆ ἐκρινε καὶ ἱποφάσισε καὶ /²⁰ θέλει ἀπογράψει καὶ ὑπὸ χειρὸς του.

